

УДК 338.121

*І.В. Такарчук,
аспірант кафедры эканомікі і кіравання РІВШ*

ІНАВАЦЫЙНЫ ТЫП ЭКАНАМІЧНАГА РОСТУ ЯК КЛЮЧАВЫ ФАКТАР ПАВЫШЭННЯ ЁЗРОЎНЮ ЖЫЦЦЯ Ў ДОЎГАТЭРМІНОВАЙ ПЕРСПЕКТЫВЕ

Праблема эканамічнага росту заўсёды надавалася вялікая ўвага з боку навукоўцаў-эканамістаў. Шмат у чым гэта тлумачыцца тым, што эканамічны рост з'яўляецца ключавым фактарам павышэння ўзроўню жыцця ў доўгатэрміновым перыядзе. У ЗША за мінулыя сто гадоў сярэднедушавы прыбытак, які вымяраецца велічынёй рэальнага УВП на душу насельніцтва, вырас у 8 разоў [1, с. 398]. У той жа час у некаторых афрыканскіх дзяржавах прыбыткі на душу насельніцтва застаюцца на нізкім узроўні на працягу многіх гадоў. У гэтай сувязі ўзнікае пытанне: што варта распачаць багатым краінам для захавання высокіх тэмпаў развіцця сваіх эканомік і што рабіць найбяднейшым краінам, каб паскорыць эканамічны рост і тым самым павысіць узровень дабрабыту сваіх грамадзян?

Падчас шматгадовых назіранняў эканамісты, якія займаюцца праблемай эканамічнага росту, прыйшлі да высновы, што, незалежна ад узроўню дабрабыту краіны, эканамічны рост вызначаецца, у першую чаргу, прамымі і ўскоснымі фактарамі эканамічнага росту. Прамыя фактары – гэта названыя Самуэльсанам «чатыры колы», якія прыводзяць у дзеянне сам механізм эканамічнага развіцця: 1) колькасць і якасць прыродных рэсурсаў; 2) колькасць і якасць працоўных рэсурсаў; 3) аб'ём асноўнага капіталу; 4) тэхналогія і ўзровень развіцця прадпрымальніцкіх здольнасцей у грамадстве [2, с. 468–469]. У сваю чаргу, ускосныя фактары – гэта ўмовы, якія дазваляюць рэалізоўваць існуючыя ў грамадстве магчымасці да эканамічнага росту: паніжэнне ступені манопалізацыі рынку; эфектыўнасць крэдытна-банкаўскай сістэмы; рост спажывецкіх, інвестыцыйных і дзяржаўных выдаткаў і г. д. Суадносіны і ступень уздзеяння гэтых фактараў на эканоміку абумоўліваюць адзін з тыпаў эканамічнага росту, якія ўпершыню былі сфармуляваны К. Марксам: экстэнсіўны і інтэнсіўны. У складзе апошняга часта вылучаюць інавацыйны тып эканамічнага росту, які непарыўна звязаны з актывізацыяй чалавечага фактара і паскарэннем навукова-тэхнічнага прагрэсу.

На сённяшні дзень цалкам відавочным з'яўляецца той факт, што лёс той або іншай сіс-

тэмы гаспадаркі залежыць ад механізма эканамічнага росту, які дазваляе найбольш эфектыўна выкарыстаць дасягненні навукова-тэхнічнага прагрэсу. У дадзеным выпадку не менш, а, магчыма, і больш важнай умовай устойлівага эканамічнага росту з'яўляецца выбар кіраўніцтвам краіны правільнага, які адказвае духу часу, вектара развіцця сваёй эканомікі і эфектыўнага выкарыстання існуючых у краіне рэсурсаў. У эпоху інфармацыйнага грамадства, у якую чалавецтва ўступіла ў канцы ХХ ст., усё большая колькасць эканамістаў прызнаюць такім вектарам інавацыйны шлях развіцця народнагаспадарчага комплексу. Гэты тэзіс пацвярджаюць і статыстычныя даныя: для высокаразвітых краін (УВП на душу насельніцтва больш 17 тыс. дол.) удзельная вага інавацыйнай складовай канкурэнтаздольнасці эканомік знаходзіцца на ўзроўні 30 % (для параўнання: для краін з УВП на душу насельніцтва да 2000 дол. гэты паказчык складае 5 %) [3, с. 40]. У выніку, на долю новых ведаў, увасобленых у тэхналогіях, абсталяванні і рэарганізацыі вытворчасці, у гэтых краінах прыходзіцца да 80 % прыросту УВП.

Такім чынам, што ж такое інавацыйны тып эканамічнага росту? Мабыць, наўрад ці можна сфармуляваць паняцце эканамічнага росту на інавацыйнай аснове, якое ахоплівала б усе бакі гэтай найскладанейшай праблемы. Гэта шматграннае паняцце ўключае ў сябе мноства ўзаемазлучаных і ўзаемадзеючых аспектаў. У той жа час спроба вызначыць асноўныя сутнасныя характарыстыкі гэтай сацыяльна-эканамічнай з'явы – задача цалкам пасильная. Пачнём з высвятлення тэарэтычных перадумоў тэорыі інавацыйнага тыпу эканамічнага росту.

Прадметам вывучэння эканамічных навук сталі з 20–30-х гг. ХХ ст. новаўвядзенні. Менавіта ў гэты час выдатны расійскі эканаміст М.Д. Кандрацьеў у сваёй працы «Вялікія цыклы кан'юнктуры» па-эмпірычнаму абгрунтаваў цыклічны характар эканамічнага развіцця і паказаў, што пачатак кожнага цыкла азначаецца актыўнай інавацыйнай дзейнасцю. Да навукоўцаў, якія падзялялі погляды М.Д. Кандрацьева, адносіцца аўстрыйскі эканаміст Й. Шумпeter, які па праве лічыцца заснавальнікам тэо-

рыі інавацый. У 1911 г. у сваёй фундаментальнай працы «Тэорыя эканамічнага развіцця» ён уводзіць паняцце «інавацыя», пад якім разумее «новую камбінацыю фактараў вытворчасці», якая робіць магчымым эканамічнае развіццё [4, с. 159]. Галоўнай фігурай, якая ажыццяўляе новыя вытворчыя камбінацыі, па меркаванні Й. Шумпетэра, выступае прадпрымальнік, гэта значыць чалавек, які здольны ўкараняць новае ў вытворчасць. Больш таго, Й. Шумпетэр вылучыў прадпрымальніцтва ў асобы від эканамічнай дзейнасці, надаўшы яму статус чацвёртага фактара вытворчасці.

Спачатку ідэі Й. Шумпетэра не атрымалі прызнання з прычыны дамінуючых у тыя гады неакласічных тэорый эканамічнага росту, у якіх прадпрыемствы максімізавалі прыбытак ва ўмовах зададзенага знешняга асяроддзя, а эканамічная сістэма знаходзілася ў стане раўнавагі. Менавіта статычны падыход пры вывучэнні гаспадарчых працэсаў і поўнае ігнараванне феномена дынамікі сістэмы аўстрыйскі навуковец палічыў сур'ёзным недахопам неакласічнай тэорыі. Цэнтрам свайго аналізу Й. Шумпетэр зрабіў само развіццё сістэмы і тыя ўнутраныя фактары, якія гэта развіццё спараджаюць, перш за ўсё, тэхналагічны прагрэс. Фундаментальная выснова, да якой ён прыйшоў, заключалася ў наступным: глыбіннай прычынай і механізмам эканамічнага развіцця з'яўляецца канкурэнцыя, заснаваная на інавацыях.

Структурны крызіс і працяглая сусветная дэпрэсія ў сярэдзіне 70-х гг. прымусілі эканамістаў успомніць і пераасэнсаваць ідэю Й. Шумпетэра аб нераўнамерным характары эканамічнага росту і інавацыйнай дзейнасці гаспадарчых суб'ектаў як унутраным механізме сацыяльна-эканамічных змен. Назапасілася нямала фактаў, якія не ўпісваліся ў неакласічную тэорыю эканамічнага росту. Дадзеная акалічнасць прывяла да актывізацыі даследаванняў макраэканамічнай дынамікі і з'яўленню шэрагу прац, прысвечаных розным аспектам інавацыйнай дзейнасці (Г. Менш, Я. Ван Дэйк, Б. Лундвал, К. Фрыман, Р. Нэльсан, Н.І. Лапін, А.І. Прыгожын, Б.В. Сазонаў, В.С. Талстой і інш.).

У 90-я гг. у навуковым асяроддзі набывае папулярнасць канцэпцыя новай стадыі глабальнага эканамічнага развіцця, атрымаўшая назву «эканоміка ведаў», якая засноўваецца на прызнанні таго факта, што краіны, якія найбольш актыўна інвестуюць у стварэнне, атрымманне і распаўсюджванне ведаў, як правіла, развіваюцца найбольш паспяхова. Пры гэтым інвестыцыі ў веды, паводле метадалогіі АЭСР, уключаюць тры састаўныя: інвестыцыі ў навуковыя даследаванні і распрацоўкі, інвестыцыі ў вышэйшую адукацыю і выдаткі на інфармацыйна-камунікацыйныя тэхналогіі [5, с. 75]. З гэтага

вынікае, што нават найбяднейшыя краіны пры ўмове правільнага выкарыстання доступу да сучасных сусветных запасаў ведаў маюць рэальны шанс дамагчыся якаснага скачка ў сваім развіцці. У гэтай сувязі паказальным з'яўляецца той факт, што ў перыяд з 1999 па 2005 г. колькасць студэнтаў ВНУ ва ўсім свеце павялічылася больш чым на 45 млн і склала 138 млн. Прычым пераважная большасць новых месцаў у ВНУ была створана менавіта ў краінах, якія развіваюцца (Бразіліі, Індыі, Кітаі, Нігерыі і інш.). Разам з тым, найбольшы каэфіцыент ахопу вышэйшай адукацыяй, які варта чакаць, характэрны для Паўночнай Амерыкі і краін Заходняй Еўропы, дзе ён дасягне 70 % (для параўнання: ад 5 % – для Афрыкі да поўдня ад Сахары, ад 11 % – для Паўднёвай і Заходняй Азіі) [6, с. 17].

Асноўная доля вартасці прадукту, вырабляемага ў інавацыйнай эканоміцы, прыходзіцца не на вытворчасць, а на разуменне аб тым, як гэты прадукт зрабіць. Усведамленне гэтага факта прымусіла шматлікіх эканамістаў сканцэнтравана на даследаваннях адносна пераасэнсавання ролі адукацыі ў сацыяльна-эканамічным жыцці грамадства. У навуковым асяроддзі ўсё большую папулярнасць стала набываць канцэпцыя чалавечага капіталу, якая на сённяшні дзень займае адно з цэнтральных месцаў у эканамічнай тэорыі. Роля яе першаадкрывальніка адводзіцца амерыканскаму эканамісту Т. Шульцу. Адначасова з ім дадзеную канцэпцыю распрацоўваў Г. Бекер. Менавіта ён здолеў аформіць разрозненыя навуковыя ідэі шматлікіх даследчыкаў ва ўніверсальную тэорыю чалавечага капіталу, якая мела шэраг перадумоў тэарэтычнага і практычнага характару (сацыяльна-эканамічны крызіс 20–30-х гг., развіццё НТР, рост прыбыткаў ад ведаў і навыкаў у выглядзе зарплаты ў параўнанні з прыбыткамі ад фізічнага капіталу і г. д.).

Сутнасным ядром тэорыі чалавечага капіталу з'яўляецца інвестыцыйная трактоўка выдаткаў на якаснае ўдасканаленне чалавечага патэнцыялу і ўкладанне гэтых інвестыцый у эканамічны рост, эфектыўнасць і канкурэнтаздольнасць. Таму тэорыю чалавечага капіталу было б, мабыць, правільней назваць тэорыяй інвестыцый у чалавечы капітал. У гэтай сувязі найбольш поўным і адказваючым сучасным патрабаванням эканамічнай тэорыі з'яўляецца азначэнне «чалавечага капіталу», дадзенае расійскім навукоўцам С.А. Дзятлавым. Па яго меркаванні, чалавечы капітал – гэта «сфарміраваны ў выніку інвестыцый і назапашаны чалавекам вызначаны запас здароўя, ведаў, навыкаў, здольнасцей, матывацый, якія мэтазгодна выкарыстоўваюцца ў той або іншай сферы грамадскага ўзнаўлення, садзейнічаюць росту

прадукцыйнасці працы і эфектыўнасці вытворчасці і тым самым уплываюць на рост заробкаў (прыбыткаў) дадзенага чалавека» [7, с. 46].

Такім чынам, можна сказаць, што тэорыя інаватыкі, канцэпцыя «эканомікі ведаў» і тэорыя чалавечага капіталу ўяўляюць сабой своеасаблівы тэарэтычны плацдарм, які ляжыць у аснове інавацыйнага тыпу эканамічнага росту. Так у чым жа яго сутнасць?

Канчатковай мэтай эканомікі, якая развіваецца ва ўмовах інавацыйнага тыпу эканамічнага росту (роўна як і традыцыйнай эканомікі, што развіваецца ва ўмовах экстэнсіўнага тыпу эканамічнага росту) з'яўляецца задавальненне індывідуальных і грамадскіх патрэбнасцей. Эканамічныя катэгорыі традыцыйнай эканомікі сапраўдныя і для інавацыйнай. У той жа час інавацыйная эканоміка мае шэраг асаблівасцей (табліца).

Дзякуючы параўнальнай характарыстыцы традыцыйнай і інавацыйнай эканомікі становіцца відавочным, што ва ўмовах інавацый-

най парадзгмы сацыяльна-эканамічнага развіцця па-новаму ставіцца пытанне аб сутнасці, крытэрыях і асноўных крыніцах эканамічнага росту, якія, па меркаванні расійскага даследчыка І.В. Марцінкевіча, павінны карэктывацца «аналізам начынкi УВП». Значэнне ў дадзеным выпадку мае не нарошчванне фізічных аб'ёмаў вытворчасці, а 1) структура і ўзровень прадукцыі і паслуг; 2) адпаведнасць іх сапраўдным запатрабаванням насельніцтва і глабальнай канкурэнтаздольнасці [8, с. 23].

Асноўнай крыніцай эканамічнага росту ў дадзеных умовах выступае рост дабаўленай вартасці інавацыйных прадуктаў. Адпаведна назіраецца працэс істотных зрухаў у сістэме фактараў вытворчасці, якія забяспечваюць эканамічны рост. Тэарэтычныя веды, прыроджаныя і набытыя здольнасці, практычныя навыкі, якія забяспечваюць захаванне і прырост капітальных рэсурсаў прадпрыемства, становяцца самастойнымі фактарамі вытворчасці нараўне з зямлёй, капіталам і працай.

Табліца – Параўнальная характарыстыка мадэлей, якія базіруюцца на традыцыйным і інавацыйным тыпе эканамічнага росту

Параўноўваемыя паказчыкі	Традыцыйная эканоміка	Інавацыйная эканоміка
Вядучыя фактары вытворчасці і росту	Традыцыйныя: праца, зямля, капітал	Сацыяльныя: адукацыя, навука і г. д.
Спосаб нарошчвання УВП	Экстэнсіўны	Інтэнсіўны
Вядучыя галіны і сектары эканомікі	Прамысловасць, сельская гаспадарка	Сфера паслуг
Паказчыкі, якія характарызуюць эфектыўнасць функцыянавання эканомікі	Аб'ём УВП, аб'ёмы інвестыцый у асноўны капітал, аб'ём адгружанай прамысловай прадукцыі, экспарту і г. д.	Навукаёмістасць УВП, энерга- і рэсурсаёмістасць УВП, аб'ёмы інвестыцый у чалавечы капітал, аб'ёмы адгружанай інавацыйнай прадукцыі, экспарт высокатэхналагічнай прадукцыі і г. д.
Кіруемыя аб'екты эканамічных адносін	Аб'екты матэрыяльнага характару	Аб'екты матэрыяльнага і інтэлектуальнага характару
Наяўнасць пераходных працэсаў ад інтэлектуальнага аб'екта да матэрыяльнага	–	+
Вядучы тып канкурэнцыі	Цэнавая канкурэнцыя	Канкурэнцыя, заснаваная на стварэнні і ўкараненні новага тавару, новай тэхналогіі і г. д.
Асноўныя крыніцы эканамічнага росту	Рост фізічных аб'ёмаў вытворчасці, назапашванне капіталу, натуральнае павелічэнне колькасці насельніцтва, рост прадукцыйнасці працы і г. д.	Рост дабаўленай вартасці інавацыйных прадуктаў і паслуг
Пачатковая фаза працэсу пашыранай вытворчасці	Непасрэдна працэс вытворчасці	Маніторынг рынку і інтэграцыйныя навуковыя даследаванні

Крыніца: аўтарская распрацоўка.

У інавацыйнай эканоміцы вырашальным і арыентаваным на будучыню фактарам паспяховага сацыяльна-эканамічнага развіцця краіны з'яўляецца сацыяльна і эканамічна зацікаўлены, прафесійна актыўны чалавечы капітал. У гэтай сувязі правамерна гаварыць аб тым, што чалавек, які валодае вышэйшай прафесійнай кваліфікацыяй і здольны назапашваць, перапрацоўваць, генерыраваць новыя веды і ўвасабляць іх у жыццё, ператвараецца ў вядучую прадукцыйную сілу грамадскай вытворчасці. Глыбінная прычына высокага ўзроўню прадукцыйнасці працы крыецца ў развіцці сферы адукацыі (асабліва вышэйшай) і навукі, якія непарыўна звязаны.

Адзначым, што спектр крыніц эфектыўнасці кардынальна змяняецца, таму ў наяўнасці прамая залежнасць матэрыяльных фактараў, якія забяспечваюць эфектыўнасць, ад стану чалавечага капіталу. Змяняюцца суадносіны паміж матэрыяльным і нематэрыяльным назапашваннем у нацыянальнай гаспадарцы. Больш таго, значныя змены перажывае само змястоўнае напаўненне паняцця «нематэрыяльнае назапашванне», паколькі выдаткі на навукі і адукацыю разглядаюцца сучаснымі эканамістамі ў якасці элементаў назапашвання зберажэнняў. Адзначым, што адным з найважнейшых фактараў эфектыўнасці і крыніц самаразвіцця інавацыйнай эканомікі з'яўляюцца інвестыцыі ў чалавечы капітал.

Такім чынам, у аснове эканамічнага росту інавацыйнага тыпу ляжыць чалавекацэнтрыйны тып сацыяльна-эканамічнага развіцця, які прадугледжвае вылучэнне чалавека ў цэнтр узнаўленчага працэсу. Прычым галоўнае месца займае не проста чалавек, а чалавек, ад якога патрабуецца ўласнае самаразвіццё. Таму неабходна стварыць умовы, калі эканоміка актыўна прадукцыруе ўсебакова развітых людзей, зацікаўленых у сваім далейшым удасканаленні. Стварыць такія ўмовы можа толькі само грамадства, дасягнуўшы вызначанага ўзроўню, «які прадугледжвае, акрамя ўсяго іншага, вызначаную ступень вучонасці» [9, с. 43]. Разам з тым, сталасць і актыўнасць чалавечага капіталу краіны дасягаюцца дзякуючы працэсу ўстойлівага і мэтанакіраванага інвесціравання ў дадзёную сферу.

Вышэйсказанае дае нам падставу сцвярджаць, што ва ўмовах інавацыйнага тыпу эканамічнага росту дзяржава заклікана адыграць жыццёва важную ролю ў стварэнні і падтрыманні здаровай эканомікі. У першую чаргу, гаворка ідзе аб тым, што кіраўніцтва краіны

павінна сачыць за прытрымліваннем законаў, спрыяць развіццю канкурэнцыі, за ўвядзеннем інавацый. Вядучая роля належыць дзяржаве ў інвестыцыях у чалавечы капітал, асабліва ў адукацыю, якая здольна прыносіць не толькі прамыя, але і ўскосныя выгоды (экстэрналіі) яго ўладальнікам і грамадству ў цэлым. Асабліва гэта актуальна для бедных краін, многія з якіх дагэтуль знаходзяцца ў палоне «мальтузіянскай пасткі», аб якой ужо даўно забылі ў краінах з высокімі прыбыткамі. Таму выраз «краіна з высокім узроўнем развіцця чалавечага капіталу», па сутнасці, ператварыўся ў сінонім «краіна з высокім узроўнем прыбытку» або «высокаразвітая краіна».

ЛІТАРАТУРА

1. Мэнкью, Н.Г. Принципы экономикс / Н. Грегори Мэнкью. – 4-е изд. – С.-Петербург [и др.]: Питер; Лидер, 2010. – 670 с.
2. Самуэльсон, П.Э. Экономика / П.Э. Самуэльсон, В.Д. Нордхаус. – 16-е изд. – М и др.: Вильямс, 2003. – 680 с.
3. Матюшевская, В.К. Инновационная составляющая конкурентоспособности национальной экономики / В.К. Матюшевская, Т.В. Морская // Проблемы управления. – 2009. – № 1. – С. 40–43.
4. Шумпетер, Й. Теория экономического развития: исследования предпринимательской прибыли, капитала, кредита и цикла конъюнктуры / Й. Шумпетер. – М.: Прогресс, 1982. – 455 с.
5. Богдан, Н.И. Инвестиции в знания: мировые тенденции и проблема Беларуси / Н.И. Богдан // БЭЖ. – № 3. – 2007. – С. 75–86.
6. Всемирный доклад по мониторингу ОДВ 2008. Резюме. Образование для всех к 2015 году. Добьёмся ли мы успеха?: ЮНЕСКО, 2008. – 49 с.
7. Человеческий капитал в транзитивной экономике: формирование, оценка, эффективность использования / А.И. Добрынин, С.А. Дятлов, Е.Д. Цыренёва. – СПб.: Наука, 1999. – 308 с.
8. Проблема 2011 г.: эффективности в XXI веке / В.И. Марцинкевич и др. – Москва: Наука, 2006. – 388 с.
9. Акимов, Н.И. Политическая экономия современного общества производства / Н.И. Акимов // Экономика ради человека. Кн. 4. – М., 2007. – 190 с.

SUMMARY

Scientific and technical progress as the process of unceasing innovations is considered to be the motive power of social and economic development of any informational society. Thereupon informational activity has become the necessary condition of maintaining a stable long-term economic growth that is the key factor of quality improving of life of the population of any country. The article brings to light the bases of the innovation type of economic growth. The article reveals the main point, distinctive features and sources of efficiency of innovation economy. The article proves the necessity of an active state position in the economy of the country aiming at providing stable rates of economic growth on the innovation base.

Паступіў у друк 22.02.2011 г.